

SCHÖNFELD UND SEESE. BEITRÄGE ZUR UR- UND FRÜHGESCHICHTE DER NIEDERLAUSITZ, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam, t. 19: 1985, ss. 206, 91 ilustracji i 47 tabel w tekście oraz 24 tablice poza tekstem i plany pod opaską.

Recenzowana praca poświęcona jest wynikom badań archeologiczno-historycznych gmin Schönfeld i Seese położonych w okręgu Cottbus, na terenie dolnych Łużyc.

Tom powstał przy współpracy 14 autorów reprezentujących różne specjalności naukowe. G. Wetzel jest autorem wstępu, podsumowania oraz najistotniejszego z publikowanych artykułów, w którym przedstawione zostały wyniki badań wykopaliskowych w obu wymienionych gminach (G. Wetzel, *Die archäologischen Untersuchungen in den Gemarkungen Schönfeld und Seese, Kr. Calau*, s. 13-118).

Artykuły R. Striegler i U. Striegler (*Die geologischen Grundlagen des Landschaftsbildes*) oraz E. Lange i J. Illiga (*Vegetationskundlich-pollenanalytische Untersuchungen in der Gemarkung von Schönfeld, Kr. Calau*) poświęcone są próbie rekonstrukcji warunków naturalnych panujących w badanym regionie. Praca zawiera też kilka mniej obszernych opracowań niektórych zagadnień szczegółowych, wiążących się zarówno z badaniami środowiska naturalnego, jak i interpretacją wyników badań wykopaliskowych. Dotyczą one badania odcisków tkanin na naczyniach i polepie (I. Kernchen), przynależności gatunkowej drewna używanego przez mieszkańców grodu Schönfeld (K. Kloss), pochodzenia skal używanych do wyrobu żaren i oselek (F. Eigenfeld) oraz analizy kości zwierzęcych (L. Teichert) i mięczaków (R. Striegler). Osobną grupę prac tworzą artykuły omawiające wynik badań wsi i kościoła średniowiecznego w Schönfeld autorstwa E. Kirscha (*Die Untersuchungen in der Ortslage und in der Kirche von Schönfeld, Kr. Calau*), H.-J. Stolla (*Das Reliquiengefäß aus der Kirche von Schönfeld, Kr. Calau*), B. Klugego (*Die Münzen aus der Kirche von Schönfeld, Kr. Calau*) i F. Bönischa (*Die Planungsmasse der Kirche von Schönfeld, Kr. Calau*).

Ponieważ najistotniejsze w omawianej pracy wydają się wyniki badań archeologicznych zespołu osadniczego w Schönfeld, składającego się z grodziska i towarzyszących mu osad otwartych, datowanego na okres od VII do XII wieku, temu zagadnieniu poświęcono w recenzji najwięcej uwagi.

Na początku warto przypomnieć, że teren należący do okręgu Calau znany jest z imponującej liczby odkryć archeologicznych związanych ze wszystkimi epokami pradziejów, przy czym szczególnie znane są badania prowadzone w okolicach Lübbenau i Tornow¹. Tak znaczna liczba odkryć wynika z faktu, że obszary te są terenem intensywnej eksploatacji odkrywkowej węgla brunatnego. Powstanie kolejnej odkrywki na terenie Schönfeld i Seese było właśnie przyczyną podjęcia prac wykopaliskowych.

Poprzedzające okres słowiański osadnictwo reprezentowane jest na badanym terenie przez nieliczne materiały mezolityczne², neolityczne stanowiska kultury pucharów lejkowatych, kultury amfor kulistych i kultury ceramiki sznurowej. Okres bardziej intensywnego zasiedlenia przypada na epokę brązu³. Z tego czasu pochodzą 72 stanowiska zlokalizowane na terenie o

¹ R. Breddin, *Die bronzezeitliche Besiedlung zwischen Tornow und Zinnitz, Kr. Calau, auf Grund der Ausgrabungsergebnisse*, [w:] *Symbolae Praehistoricae*, Berlin 1975, s. 153 nn.; R. Breddin, D.-W. Buck, *Untersuchungen auf der befestigten Lausitzer Siedlung von Lübbenau, Kr. Calau*, „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam”, t. 5: 1969 (1970), s. 113 nn.; D.-W. Buck, *Das Gräberfeld der Lausitzer Kultur von Gross Lübbenau, Kr. Calau*, „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam”, t. 5: 1969 (1970), s. 57 nn.; J. Herrmann, *Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz*, Berlin 1966; tenże, *Die germanischen und slawischen Siedlungen und das mittelalterliche Dorf von Tornow, Kr. Calau*, Berlin 1973.

² B. Gramsch, *Das Mesolithikum im Flachland zwischen Elbe und Oder*, Berlin 1973, s. 66.

³ Por. D.-W. Buck, *Die Billendorfer Gruppe. Cz. I – Katalog*, Berlin 1977; cz. II – *Text*, „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam”, t. 13: 1979.

powierzchni 160 km² w promieniu 5-8 km od Schönfeld (ryc. 10: mapa). Stosunkowo mniej znalezisk przypada na wczesną epokę żelaza (po okres wpływów rzymskich), jednak dobrze rozpoznane są stanowiska kultury łużyckiej z tych terenów⁴. Także stanowiska z okresu wpływów rzymskich nie są zbyt liczne i koncentrują się głównie na południowy zachód od Schönfeld (ryc. 12). Ponowny wzrost liczby stanowisk przypada na wczesne średniowiecze (ryc. 13).

Szczególne znaczenie badań wczesnośredniowiecznego grodziska w Schönfeld wynika z tego, że jest to kolejny obiekt z grupy wczesnosłowiańskich grodzisk dolnołużyckich położonych na północny zachód od Calau, u zbiegu dolin Bathower Bach i Schrage⁵.

Jest to sytuacja tym bardziej zasługująca na uwagę, że dzięki wieloletnim akcjom wykopaliskowym zbadano trzy wczesne i należące do jednego typu grodziska wraz z ich osadniczym zapleczem. Warto dodać, że w regionie znajdują się dalsze, dotychczas nie zbadane grodziska słowiańskie⁶.

Prace wykopaliskowe na terenie grodziska i otaczających je od wschodu i północy osad prowadzono od 1975 r. do 1978 r. W tym czasie zbadano całe grodzisko oraz znaczną część przyległych osad. Duży wpływ na tempo prac, a także na stosowane metody (zdejmowanie warstwy humusu za pomocą spychacza i kopanie rowów sondażowych koparką), miało bardzo szybkie zbliżanie się do stanowisk w Schönfeld krawędzi wyrobiska kopalni węgla brunatnego. Szczególnie warunki prowadzenia badań ilustruje następujące zestawienie faktów: w okresie od grudnia 1977 r. do stycznia 1978 r. obszar osady pochłonęło wyrobisko kopalni. Podobnie było z grodziskiem, które uległo zniszczeniu w ciągu 1978 r., oraz z osadą położoną na północ od niego. Na prowadzących badania spoczywała więc szczególna odpowiedzialność wynikająca z faktu, że badania w Schönfeld nie będą mogły być uzupełniane i weryfikowane w przyszłości.

Dzieje zespołu osadniczego w Schönfeld rekonstruować można dzięki rozpoznaniu relacji stratygraficznych w rejonie wału i fos grodziska. Za najstarszy obiekt G. Wetzel uważa studnię znajdującą się pod fosą fazy B grodu, z niej też pochodzą znaleziska najstarszej na grodzisku ceramiki naczyniowej – niezdobiony fragment wylewu ze śladami obtaczania i dwa zdobione ułamki brzuśców (ryc. 42). Studnię autor interpretuje jako ślad osiedla, prawdopodobnie krótkotrwałego, poprzedzającego wzniesienie grodu. Natomiast sam gród był dwufazowy, co stwierdzono dzięki zidentyfikowaniu dwóch faz budowy wału i zagospodarowania majdanu.

Gród fazy A otoczony był wałem szerokim u podstawy na 5-6 m. Zbudowano go z trapezowatego kształtu segmentów o konstrukcji zrębowej, wzmocnionej drewnianymi hakami. Segmenty miały długość 4-4,5 m na zewnątrz i 2-4,5 m wewnątrz. Było ich prawdopodobnie 25. Nieznana jest wysokość wału; G. Wetzel przypuszcza, że wynosiła ona około 6 m. Średnica wewnętrzna grodu miała 26-29 m, zewnętrzna natomiast 37-39 m. Wejście do wnętrza prowadziło przez bramę tunelową. Ślady pali po obu stronach tunelu bramy mogą być, według autora badań, wskazówką na istnienie wieży nad bramą. Zabudowa wnętrza składała się z kilku budynków słupowych, których pozostałości zachowały się dość dobrze na wschód od bramy, a to dzięki przykryciu ich wałem drugiej fazy. Prawdopodobnie kolejny budynek znajdował się po przeciwnej stronie bramy, jego stan zachowania był jednak znacznie gorszy. Na majdanie grodu znajdowała się także studnia. Wszystkie obiekty usytuowane były tak, że środek i zachodnia część majdanu pozostawały wolne od zabudowy. Wśród innych obiektów tej fazy wymienić można liczne jamy zasobowe. Ich związek z tą właśnie fazą możliwy był do stwierdzenia dzięki przykryciu ich podstawą wału fazy B; nie było to możliwe w stosunku do wielu innych jam, dlatego nie określono ich względnej chronologii.

Wygląd grodu w fazie B uległ znacznym zmianom, choć najważniejszy element – wał – zbudowany był w ten sam sposób, co wał fazy A. G. Wetzel sądzi, że był to wał o szerokości

⁴ Buck, *op. cit.*, cz. I – *Katalog*.

⁵ *Obok położonych o 2,7 km i 4,1 km grodzisk w Tornow-Borchelt i Vorberg*.

⁶ Są to obiekty na terenie miejscowości Ragow, Gross Beuchow, Gross Jehser i Sassleben, por. ryc. 1 w artykule G. Wetzla w omawianym tu tomie (s. 14 i 113-114).

12,5-13 m. Podczas przebudowy umocnień znacznie zmniejszono powierzchnię majdanu. Stał się on teraz mniej regularny. Znacznym zmianom uległa też zabudowa wnętrza. Ślady budynków stwierdzono w centrum oraz pod wałem, na całym jego obwodzie prócz okolicy studni.

Na północ i wschód od grodu znajdowały się tereny wykorzystywane przez osadnictwo otwarte. Tylko część z odkrytych na wschód od grodziska jam należała do osiedla współczesnego grodowi. Większość była niedatowana lub pochodziła z epoki brązu i żelaza. Natomiast osada północna, rozleglejsza od poprzedniej, istniała nie tylko współcześnie z grodem ale i po jego upadku. Na terenie tej osady zbadano kolejną studnię, do ciekawszych obiektów w tym rejonie należy też zagłębienie pozostałe po eksploatacji gliny na potrzeby osady.

Materiał zabytkowy uzyskany w trakcie wykopalisk to przede wszystkim fragmenty naczyń glinianych oraz przedmioty z drewna (zachowane m.in. w obiektach osady położonych już w dolinie rzeki, w torfie). Zastanawiający jest brak przedmiotów wykonanych z żelaza (z wyjątkiem gwoździa lub szydła oraz sierpu z grodu, prawdopodobnie z jego fazy A); dotyczy to także fazy „późnosłowiańskiej” osady północnej, a więc również stuleci X-XII.

Datowanie poszczególnych faz istnienia osadnictwa w Schönfeld opiera się na razie wyłącznie na materiale ceramicznym, dla którego odniesieniem są oczywiście materiały z osad i grodzisk w Tornow i Vorberg⁷. I tak, najstarsze fragmenty naczyń z wypełniska studni są młodsze niż pochodzące z najstarszej fazy osadnictwa w Tornow⁸, ich pozycja stratygraficzna wskazuje natomiast na ich w starszeństwo w stosunku do fazy A grodu w Schönfeld. Ta zaś synchronizowana jest przez G. Wetzla z fazą A grodu i osady w Tornow-Borchelt⁹, a więc przypada na okres od początku VII do VIII w. Trudniej ustalić czas opuszczenia grodu; autor przypuszcza, że nastąpiło to w IX lub X w. Niewątpliwie w wieku IX istniało jeszcze osadnictwo na terenie na północ od grodu – potwierdza to data ¹⁴C (880±50 n.e.) z drewnianego belkowania studni osady północnej. Tu także istniała aż do XII w. osada fazy późnosłowiańskiej.

Rezultaty prac wykopaliskowych w Schönfeld można uznać za bardzo interesujące, można jednak wskazać na pewne niedomogi opracowania. Jednym z nich jest brak w omawianym tomie wyników analiz dendrochronologicznych (G. Wetzl wspomina, że odpowiednie próbki zostały pobrane). Jest to istotne, ponieważ ich rezultaty mogłyby ułatwić ustalenie chronologii absolutnej oraz umożliwiłyby porównanie z wynikami podobnych analiz dla sąsiedniego Tornow¹⁰.

Budzi zastrzeżenia także mniej szczegółowe, niż można by tego oczekiwać, omówienie układów stratygraficznych. Wprawdzie publikowane w pracy i na załączonych planszach profile pozwalają na zorientowanie się w układzie warstw, to jednak brak tu zupełnie analizy poszczególnych jednostek stratygraficznych. To między innymi jest przyczyną niezbyt jasnego przedstawienia sytuacji stratygraficznej najstarszego obiektu, studni pod wypełniskiem fosy młodszej fazy grodu. Nie wiadomo też dlaczego opublikowano jedynie zachodnią część przekroju przez grodzisko po linii wschód – zachód.

Podczas prowadzenia badań stosowano, jak wynika z opublikowanego planu (ryc. 45 i 49), niezbyt konsekwentny system numeracji odkrywanych obiektów: w każdym z czterech sektorów, na które podzielono grodzisko, oraz w poszczególnych wykopach na terenie osady wschodniej obiekty numerowano oddzielnie. Utrudnia to analizę planów jak i samą lekturę pracy.

Wydaje się też, że główny nacisk podczas prac wykopaliskowych położono na rozpoznanie grodziska, osadom zaś poświęcono mniej uwagi. Chyba dlatego poważne ich części pozostały niezbadane. Być może jednak wynikało to z braku czasu na przeprowadzenie ich pełnego

⁷ Herrmann, *Tornow und Vorberg...*, s. 116; tenże, *Die germanischen und slawischen Siedlungen...*, s. 71, 365.

⁸ Herrmann, *op. cit.*, s. 167-173, s. 365.

⁹ Herrmann, *op. cit.*, s. 365.

¹⁰ M. Jährig, *Die Ergebnisse der dendrochronologischen Untersuchung von Holzproben aus Tornow (Lütjenberg und Borchelt) und Vorberg*, [w:] Herrmann, *op. cit.*, s. 243-266.

rozpoznania. Także stan opublikowania obiektów z osad jest gorszy. Na przykład zabrakło w pracy planu osad dostosowanego skalą do planu grodziska. W tekście znaleźć można jedynie ogólne plany rozmieszczenia obiektów.

Natomiast na uznanie i podkreślenie zasługuje obszerne wykorzystanie wyników analiz geologicznych, palinologicznych, malakologicznych i petrograficznych oraz botanicznych. Ich rezultaty dowodzą, że pożyteczne, a nawet konieczne, jest nawiązywanie ścisłej współpracy między archeologami i geologami lub botanikami. Bez wykorzystania wiedzy tych drugich interpretacja wyników prac archeologicznych jest niekiedy utrudniona lub niemożliwa. I tak, na przykład określenie przynależności gatunkowej mięczaków pochodzących z wypełniska fosi potwierdziło wcześniejsze domysły autora badań co do głębokości tej ostatniej. Stwierdzono, że głębokość fosi nie przekraczała 0,6 metra. Oznacza to, że w systemie obronnym grodu odgrywała ona rolę drugorzędną¹¹.

Dzięki określeniu przynależności gatunkowej drewna użytego do budowy wału i zabudowań wewnętrznych (K. Kloss) uchwycono różnice w rodzaju surowca stosowanego przy wznoszeniu umocnień (dąb) i budynków (sosna). Analiza ta posłużyła także do podjęcia próby rekonstrukcji szaty roślinnej najbliższej okolicy grodziska. Stwierdzono, że dominowały w niej mieszane lasy dębowe. Potwierdziła to zresztą analiza palinologiczna (E. Lange, J. Illig). Mówiąc o tej ostatniej podkreślić trzeba, że próbki pobrane były w większości z datowanych archeologicznie złóż. Dzięki temu profile pyłkowe mają dość precyzyjne nawiązania chronologiczne i można na ich podstawie rekonstruować szatę roślinną okolicy Schönfeld w czasie odpowiadającym istnieniu grodziska i osad. Pewne zastrzeżenia można mieć jedynie do kartograficznej strony przedstawienia rezultatów tej rekonstrukcji: na mapie (ryc. 6) nie zaznaczono położenia omawianych w pracy stanowisk, różni się ona skalą od innych map w tym tomie, co utrudnia korzystanie z niej. Te same zastrzeżenia dotyczą też rycin do rozdziału autorstwa U. i R. Strieglerów.

Interesująco przedstawiono także rezultaty analiz archeozoologicznych (L. Teichert). Stwierdzono zdecydowaną przewagę zwierząt hodowanych nad dzikimi (98% wobec 2%) oraz bydła nad innymi gatunkami (47%). Szczególnie godne uwagi jest porównanie tabel przedstawiających wagowy i ilościowy udział kości różnych gatunków zwierząt, co pozwala dostrzec różnice wynikające z wielkości zwierząt. L. Teichert oblicza także ilość osobników poszczególnych gatunków. Dzięki temu lepiej niż przez podanie ilości lub wagi kości można uświadomić sobie liczebność, lub raczej może rząd wielkości, stada zwierząt. Nie są to jakieś ogromne liczby, L. Teichert wyróżnił kości 14 sztuk bydła, 5 koni, 10 świń, 12 owiec lub kóz oraz pojedyncze sztuki innych gatunków. Biorąc pod uwagę kilkusetletni okres istnienia grodu i osad są to ilości bardzo małe. Inna sprawa, że wśród kości zdecydowanie przeważają materiały z XI-XII-wiecznej osady (16,5 kg z 19 kg analizowanych), dlatego o strukturze hodowli i spożyciu mięsa mieszkańców grodu wiemy bardzo niewiele. Trzeba też zwrócić uwagę, że ilość kości znalezionych w Schönfeld jest w ogóle niewielka, podobnie zresztą jak w pobliskim Tornow¹².

Oddzielnie wspomnieć trzeba o badaniach wykopaliskowych prowadzonych na terenie wsi założonej przez kolonistów niemieckich w XIII w. i należącego do niej kościoła. Najważniejszym osiągnięciem prowadzonych tu badań jest odkrycie śladów budowli datowanej na początek XIII w. i interpretowanej przez E. Kirscha jako pozostałość drewnianej kaplicy (?) lub innego pomieszczenia służącego celom kultowym. Kolejne budowle wzniesiono tu w XIII lub XIV wieku (kościół drewniany) i w początkach XV w. (do dziś zachowany gotycki kościół kamienny). Wewnątrz odkryto 31 pochówków, w większości przypadających na późniejsze okresy istnienia kościoła.

¹¹ Jako jedną z przyczyn tego można podać znaczną pracochłonność wykonania i zabezpieczenia odpowiednio głębokiego wykopu. Można jednak także zaproponować inne wyjaśnienie: głęboka fosa stanowiłaby zagrożenie dla statyki wału, który przez swoją wysokość i rodzaj użytych do budowy surowców (dębowe drewno, piasek i glina) z ogromną siłą naciskał na podłoże.

¹² H.-H. Müller, *Das Tierknochenmaterial aus den frühgeschichtlichen Siedlungen von Tornow, Kr. Calau*, [w:] Herrmann, *op. cit.*, s. 267-310.

Na uwagę zasługuje liczna kolekcja monet znalezionych w trakcie badań kościoła (70 egzemplarzy). Ich opracowanie, autorstwa B. Klugego, jest jednym z nielicznych w numizmatycznej literaturze NRD poświęconych tym zagadnieniom. Gałąź numizmatyki zajmująca się badaniem znalezisk monet w kościołach, szczególnie rozwinięta w krajach skandynawskich, od pewnego czasu rozwija się także w RFN i NRD¹³. Znaczenie tych zagadnień dla poznania obiegu pieniądza doceniono stosunkowo późno. Dzięki temu, że znaleziska w kościołach to przede wszystkim monety zdawkowe, rzadko występujące w skarbach, stają się one cennym źródłem numizmatycznym.

W kilku słowach trzeba też wspomnieć o badaniach prowadzonych na zamku w Seese. Obiekt ten, podobnie jak opuszczony kościół i grodzisko, znajdował się na terenie przyszłej kopalni. Przeprowadzono tu badania wykopaliskowe o stosunkowo niewielkim zakresie. Stwierdzono między innymi, że upadek znaczenia zamku jako siedziby lokalnego feudała przypada na okres wojny trzydziestoletniej. Z tego też okresu pochodzą najbardziej interesujące znaleziska: broń, przedmioty codziennego użytku, gliniane dzbany.

Badania prowadzone na terenie gmin Schönfeld i Seese dotyczyły więc bardzo różnorodnych zagadnień i objęły stanowiska z wielu epok. Najważniejszym ich rezultatem jest jednak niewątpliwie zbadanie samego grodziska. Obiekt ten datowany jest, podobnie jak grody w Tornow-Borchelt i Vorberg, na okres od VII do IX w. Są to stanowiska, gdzie prócz wyników badań archeologicznych przeprowadzono i opublikowano wiele dodatkowych analiz, w tym bardzo istotnych palinologicznych i dendrochronologicznych¹⁴. Stwarza to bardzo ciekawe i dotychczas nie wykorzystane możliwości przeprowadzenia analizy osadniczej tego mezoregionu wraz z analizą jego środowiska przyrodniczego.

Całość badań prezentuje się jako pewien, zamknięty już i bardzo owocny, etap rozpoznawania terenów zasiedlonych od mezo- i neolitu po czasy współczesne. Zawarte w recenzowanym tomie nowe dane i informacje znacznie wzbogacają bazę źródłową archeologii wczesnośrednio-wiecznej i, mimo pewnych niedoskonałości, są kolejnym znacznym osiągnięciem tej dyscypliny.

Marek Dulicz

¹³ Dla Skandynawii por. B. Malmer, *Circulation in south-eastern Sweden c. 1350-1500 in the light of three major church-finds*, [w:] *Coinage and monetary circulation in the Baltic area c. 1350-1500*, „Nordisk Numismatisk Arsskrift”, 1981, s. 147 nn.; w polskiej literaturze brak dotychczas prac poświęconych specjalnie znaleziskom monetarnym z kościołów.

¹⁴ E. Lange, *Pollenanalytische Untersuchungen in Tornow und Presenchen*, [w:] Herrmann, *op. cit.*, s. 203-242; Jählig, *op. cit.*; Müller, *op. cit.*

W niniejszym rozprawie dotyczącej badań wykopaliskowych na terenie wsi Kłoczin (powiat łódzki) w latach 1927-1930, w których podjęto badania wykopaliskowe, w celu ustalenia, czy w tym miejscu istniała kiedyś świątynia pogańska, jakkolwiek nie ma to wpływu na ogólny rezultat badań, który jest następujący: w miejscu tym istniała świątynia pogańska, którą w XIII w. zburzył król węgierski, a na jej miejscu w XIV w. wzniesiono kościół, który w XV w. został przebudowany i konsekrowany. Wobec powyższego należy przyjąć, że w miejscu tym istniała świątynia pogańska, którą w XIII w. zburzył król węgierski, a na jej miejscu w XIV w. wzniesiono kościół, który w XV w. został przebudowany i konsekrowany.

Wobec powyższego należy przyjąć, że w miejscu tym istniała świątynia pogańska, którą w XIII w. zburzył król węgierski, a na jej miejscu w XIV w. wzniesiono kościół, który w XV w. został przebudowany i konsekrowany.

Wobec powyższego należy przyjąć, że w miejscu tym istniała świątynia pogańska, którą w XIII w. zburzył król węgierski, a na jej miejscu w XIV w. wzniesiono kościół, który w XV w. został przebudowany i konsekrowany.

Wobec powyższego należy przyjąć, że w miejscu tym istniała świątynia pogańska, którą w XIII w. zburzył król węgierski, a na jej miejscu w XIV w. wzniesiono kościół, który w XV w. został przebudowany i konsekrowany.

Wobec powyższego należy przyjąć, że w miejscu tym istniała świątynia pogańska, którą w XIII w. zburzył król węgierski, a na jej miejscu w XIV w. wzniesiono kościół, który w XV w. został przebudowany i konsekrowany.

Oddzielne wspomnieć trzeba o badaniach wykopaliskowych prowadzonych na terenie wsi Kłoczin przez archeologów niemieckich w XIII w. i należące do niej kościoła. Najważniejszym osiągnięciem prowadzonych tu badań jest odkrycie śladów budowli datowanej na początek XIII w. i interpretowanej przez E. Kincha jako pozostałość drewnianej kaplicy (?) lub innego pomieszczenia służącego celom kultowym. Kolejne budowle wzniesione tu w XIII lub XIV wieku (kościół drewniany) i w początkach XV w. (do dziś zachowany gotycki kościół kamienny). Wewnątrz odkryto 21 pochówków, w większości przypadających na późniejszy okres istnienia kościoła.

¹² Jako jedną z przyczyn tego można podać zaistniałą pracochłonność wykonania i zabezpieczenia odpowiednio głębokiego wykopu. Można jednak także zaproponować inne wyjaśnienie: głęboka fosa stanowiła zagrożenie dla statyki wala, który przez swoją wysokość i rodzaj użytych do budowy materiałów (dębowe drewno, piasek i glina z ogrodnymi siałami naciskał na podłoże.

¹³ H. H. Müller, Das Tierknochenmaterial aus den frühgeschichtlichen Stellungen von Breun, K., Culm, [w:] Herrmann, op. cit., s. 267-310.